

VÁMBÉRY TANULMÁNYOK

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

KELLER LÁSZLÓ

EURÓPÁBÓL ÁZSIÁBA, ÉS VISSZA – ISMÉT

XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia

Vámbéry Polgári Társulás
Dunaszerdahely
2014

Vér Márton

A MONGOL BIRODALOM POSTAHÁLÓZATÁNAK ELLÁTMÁNYI UTASÍTÁSAI KELET-TURKESZTÁNBÓL¹

BEVEZETÉS

Az elmúlt években a Mongol Birodalommal foglalkozó nemzetközi kutatásban kiemelkedő szerepet kapott a különböző tisztségek (*daruga*, *baskak* stb.) és birodalmi intézmények (*kešig*, *ortok* stb.), vala-

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

mint a mongolok 13. századi államával kapcsolatos kulcsfogalmak (*yasa*, *ulus* stb.) vizsgálata. Az egész birodalmat átszövő intézmények közül az egyik legfontosabb a postahálózat volt (török: *yam*, mongol: *jam*). Annak ellenére, hogy a kutatók már régen felismerték ennek az intézménynek a jelentőségét, a *yam* mindmáig kevésbé kutatott területnek tekinthető, inkább a mongol állammal kapcsolatos egyéb kérdések (adóztatás, hadsereg, diplomácia stb.) kapcsán foglalkoztak vele². A kutatás másik jellemzője volt, hogy a postahálózat történeti rekonstrukciója során a kutatók - néhány kivételtől eltekintve³ - túlnyomóan a rendelkezésre álló elbeszélő forrásokra támaszkodtak⁴.

Jelen tanulmányban egy, a mongol posta rekonstrukciójához mindeddig kevésbé használt forráscsoport, az úgynevezett ujgur civil dokumentumok egy típusát, az ellátmányi utasításokat vizsgálom. A dolgozat első felében röviden ismertetem az ujgur civil dokumentumokat, ezt követően hét ellátmányi

² A Mongol Birodalom postahálózatának kutatástörténetére lásd: Vér 2013. A fenti megállapítás alól mindenképpen kivételnek tekinthető: Olbricht 1954 és Allsen 2011, valamint Gazagnadou 1994 és Silverstein 2007 vonatkozó részei.

³ Itt egyrésztől ugyancsak Olbrichtot kell megemlítenünk, aki a kínai források közül nemcsak az évkönyveket, de a dokumentum gyűjteményeket is felhasználta. Másrésztől Weiers (1967) és Franke (1968) foglalkozott mongol nyelvű dokumentum típusú forrásokkal.

⁴ Ezek közül a legfontosabbak: *A mongolok titkos története* (Ligeti 2004); Chang Chun kínai taoista szerzetes útleírása (Waely 1931); a nyugati utazók és követek beszámolóí, így Plano Carpini (Györffy 1986: 91–183), Rubruk (Györffy 1986: 201–380), Marco Polo (Vajda 1984); a perzsa történetírók Juvaynī (Boyle 1997) és Rashīd al-Dīn (Boyle 1971), valamint az arab utazó Ibn Battūta munkája (Boga-Prileszky 1964).

utasítás átírását és magyar fordítását közlöm, végül az ezekből levonható következtetéseket tárgyalom.

AZ UJGUR CIVIL DOKUMENTUMOK

A 19. század második felében a nagyhatalmi versengés következtében a Közép-Ázsia iránti megnövekedett politikai érdeklődés mellett, hamarosan a nemzetközi tudományos közélet figyelme is e térség felé irányult. Ennek következtében a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben a világ számos országa küldött tudományos expedíciókat a területre. Ezeknek a vállalkozásoknak a tevékenysége nyomán korábban a térségben létezett, ám azóta letűnt civilizációk rengeteg emléke látott napvilágot⁵. A régióba Oroszország, Svédország, Anglia, Németország, Franciaország, Japán és az Egyesült Államok is indított expedíciókat, amelyek működése nyomán ezekben az országokban létrejöttek azok a gyűjtemények, ahol azóta is őrzik Közép-Ázsia régmúltjának számos fontos emlékét⁶.

A közép-ázsiai expedíciók által feltárt nagy mennyiségű régészeti lelet mellett rengeteg írásos forrás

⁵ A különböző közép-ázsiai expedíciókra vonatkozóan általánosságban lásd: Hopkirk 1980; Elverskog 1997: 2–5; Guangda-Xinjiang 1998. Ezek mellett a Biritsh Library szervezésében működő *International Dunhuang Project: the Silk Road Online* (IDP) elnevezésű nemzetközi projekt honlapján az összes nagy közép-ázsiai gyűjteményről és a különböző expedíciókról is olvasható részletes leírás: <http://idp.bl.uk/>.

⁶ A fent említett országok mellett még mindenképpen meg kell említenünk a mai közép-ázsiai államokat és különösen Kínát, ahol az anyagok gyűjtése ugyan később kezdődött, viszont a mai napig is tartó ásatásoknak köszönhetően gyűjteményeik folyamatosan bővülnek.

is napvilágra került. Ezek mind nyelvüket, mind írástípusukat tekintve rendkívül sokszínűek: több mint húsz nyelven kerültek elő iratok, amiket csaknem ugyanannyi különböző írással jegyeztek le. Ezen iratok jelentős része (ó)török nyelven és ujjur írással íródott. Az ujjur írásos török nyelvű források döntő többsége vallásos szövegeket tartalmaz (buddhista, nesztoriánus, manicheus), míg kisebbik hányada (kb. 10-15%) az ún. civil dokumentumok csoportjába tartozik. Az ujjur civil dokumentumoknak alapvetően két nagy csoportját különíthetjük el: a hivatalos és a magán jellegű iratokat. A két főcsoporton belül számos alcsoportot különít el a szakirodalom⁷.

A jelen tanulmány keretein belül vizsgált ellátmányi utasítások a hivatalos dokumentumokon belül az adminisztratív rendeletek közé tartoznak. Valamennyi irat a 13–14. századra, azaz a mongol korszakra datálható⁸. Ezek a rendeletek a mongol postahálózat mindennapos működése közben keletkeztek, és a hálózatot használó követek és egyéb hivatalos személyek számára biztosítandó ellátmányról rendelkeznek. Közös jellemzőjük, hogy az ujjur írás kurzív (*Uygur cursive script*) változatával jegyezték le őket, ami nagyban különbözik a vallásos dokumentumok ún. könyv vagy blokk írásos (*book script, block script*) szövegeinek írásképtől, és jóval nehezebben olvasható. Egy kivé-

⁷ Az ujjur civil dokumentumok részletes klasszifikációjára lásd: SUK II: XII–XIV; VOHD 13,21: 14–16.

⁸ A források bemutatásánál a dátumokat a VOHD 13,21 alapján adtam meg.

telével⁹ valamennyi itt szereplő dokumentum a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften keretein belül működő Turfanforschungban található¹⁰.

A DOKUMENTUMOK

A dokumentumok leírásakor elsőként a berlini gyűjteményen belül használt jelzet szerepel. Ezt követi zárójelben a VOHD 13,21 illetve VOHD 13,22 szerinti katalógus számuk. Mivel a katalógusokban szerepelnek az egyes dokumentumok összes korábbi publikációjának, citációjának és a *facsimile* publikálásának adatai, így ezeket nem tüntettem fel. Ezt követi a források átírása és fordítása. Az átírás során a VOHD 13,21 és VOHD 13,22-es kötetek elvei szerint jártam el. A fordításhoz kapcsolódó kommentárok a lábjegyzetekben találhatóak.

⁹ Az *9241 számú irat a Második Világháború során megsemmisült, csupán fotó másolata maradt fenn Reşit Rahmeti Arat hagyatékában, s e másolat jelenleg Osman Fikri Sertkaya birtokában van. A birtokos két kutatónak enged betekintést az anyagba, illetve ők publikálhatják az eddig kiadatlan kéziratokat: Simone-Christiane Raschmann és Matsui Dai. A *9241 számú iratot Matsui Dai publikálta és az iratról készült fotót is mellékelte (Matsui 2013). Munkám során ezt a kiadást használtam fel.

¹⁰ Egy Capmus Hungary ösztöndíj jóvoltából alkalmam nyílt 2014 tavaszán a vonatkozó kéziratok eredeti példányait is megtekinteni. Ezúton szeretném megköszönni Dr. Simone Christiane Raschmannak, a Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland tudományos munkatársának a munkám során nyújtott nélkülözhetetlen segítséget. A kéziratok fotói elérhetőek a turfan.bbaw.de/dta/ oldalon, ahol az itt feltüntetett jelzetek alapján lehet megtalálni a képeket. A német közép-ázsiai expedíciókra vonatkozóan lásd: Grünwedel 1906; Grünwedel 1912; Le Coq 1926; Le Coq 1928;Yaldız–Zieme 2002.

Ch/U 7370 v (Nr. 6)

Datálás: 1322

Átírás

1. it yıl yana bešinč ay y(e)girmikä
2. kıtay ɖaruga bürüngüdäy elči-lär
3. –kä yam-ka bargu säkiz at
4. ulag bir ulag-či kiši yana
5. tümän noyin-ka bergü üč š[ıg]
6. min kıtay ɖaruga-ka bergü [...]
7. šıg min bürüngüdäy [...]
8. bargu üč olpak bilä munč[a...]
9. yalın ögrünč buka ulag[či...]
10. at ulag beš küri min olpak
11. yantıı tört yätiz böz
12. bilä bütürüp berzün

Fordítás

¹A kutya éve és az ötödik hónap, huszadik (nap-ja). ²Kıtay *daruga*¹¹ (és) Bürüngüdäy követek ³-nek azért, hogy a *yam*hoz menjenek nyolc ló- ⁴*ulag*¹² és egy hajcsár ember [*ulagči kiši*] (adassék); és ⁵a

¹¹ 'Chief, superior; chairman; commander; director, manager; elder' (Lessing 1973: 234). A tisztségnévvvel részletesen foglalkozott: Ostrowski 1998. Lásd még: Atwood 2004: 134.

¹² Különböző állatokra (legtöbbször lóra) használt meghatározás. A szakirodalomban különböző jelentésekben fordítják. Alább részletesen tárgyalásra kerül.

tümen noyinnak¹³ adandó három *šig*¹⁴ ₆liszt; a Kitay darugának adandó [...] *šig* ₇liszt. Bürüngüdüy, azért hogy [...] *ba* ₈menjen, három *olpak*¹⁵ együtt. Enny[it...] ₉Yalin (és) Ögrünč Buka, (azaz egy) hajcs(ár, *nyolc*) ₁₀ló-*ulagot*, öt *küri*¹⁶ lisztet, az *olpak* ₁₁helyett (pedig) négy széles/teljes *bözzel*¹⁷ ₁₂együtt szolgál-tassa be mind.

U 5283 (Nr. 9)

Datálás: 1322

Átírás

1. it yil y[an]a bešinč ay y(e)g(i)rmika tümän noyin-ka bergü alti
2. olpak tümän noyin-nıŋ bitigi bilä bürüngüdüy-kä bergü üč

¹³ Összetett tisztiségnév. Tümen: 'Ten thousand, the masses, multitude, myriad; indefinitely large number; a military unit of 10000 men (hist.)' (Lessing 1973: 853). Noyin: (<mong. noyan) 'Lord, prince, chief, superior, commandant; seigneur; title sometimes given to the son of a prince or high-ranking nobleman.' (Lessing 1973: 589). Ezen a helyen a kifejezés vélhetően egy katonai alakulat (*tümen*) vezetőjére utal.

¹⁴ Úrmérték, amely a kínai *shih*ből ered. Körülbelül 84 liternek felel meg (ED 867b; vö. Matsui 2004: 200).

¹⁵ Rövid tömött kabátka lovak számára téli utazások idején (TMEN II: 111–112, Nr. 527).

¹⁶ 'A measure of capacity or weight for dry goods like grain' (ED 737a; vö. Matsui 2004: 200).

¹⁷ 'Cotton, cloth' (ED 389a). A dokumentumokban egyszerre jelent pamutvásznat, mint anyagot, egy pamut alapú fizetőeszközt, illetőleg néhány esetben valószínűleg egy ilyen fizetőeszközben fizetendő adónevet is. A bőr monografikus feldolgozása: Raschmann 1995.

3. olpak bilä munča-ta yalın ögrünč buka olar bir
olpak
4. бүтүрүп кытай даруга-ка берзүн

Fordítás

¹A Kutya éve, és az ötödik hónap, huszadik (napja).
A *tümän noyın-nak* adandó hat ²*olpak*, a *tümän noyın*
levele értelmében, a Bürүнүдäyneк adandó három
³*olpak*kal együtt, ezen felül Yalın és Ögrünč Buka Oglı
egy *olpak*(kal) kiegészítvén ⁴adja a *kıtay darugának*.

U 5284 (Nr. 10)

Datálás: 1349 (?)

Átírás

1. ud yıl čahš[apa]t ay iki oğuz[-ka]
2. buyan tämür elči-niņ nökür
3. -lärin-gä kızıg aš-ka bergü bir
4. sak äğ beš t[ämb]in bor-nı tü[tün]
5. san-ka tuğup *tärbiš* ky-a
6. berzүн

Fordítás

¹Az Ökör éve, tizenket[tedik] hónap, huszonkette-
dik (napja). ²⁻³A Buyan Tämür *elči*¹⁸ kíséretének szo-

¹⁸ 'Követ, nagykövet, állami tisztségviselő' (ED 129ab); esetenként személynévek része. Bővebben lásd: Erdal 1993.

kásos ellátmányként adandó egy ₄₋₅sak¹⁹ húst (és) öt *tämbin*²⁰ bort *tü[tün]*²¹(-adóként) tartván számon Tärbiš Ky-a ₆adjon.

U 5285 (Nr. 11)

Datálás: 1349 (?)

Átírás

1. ud y[ɪ]l [ž]ün čahšp(a)t ay bir
2. yaŋı-ka *töŋül* elči-kä üč
3. *kün-lük bir boguz* at
4. bäg-lär-niŋ lükčün-kä
5. yumıš-ka bargu-či
6. -lar-ka müngüp
7. bargu *iki kısg*-a ulag yana
8. *kidir* elči-kä lükčün-kä
9. *müŋüp* bargu bir *kısg*-a
10. *ulag-ta* alŋın kabı bir *kısg*-a
11. ulag-ni ky-a *bahşı*-ka beržün

Fordítás

₁Ökör év, tizenkettedik szökő hónap, első ₂₋₃új napja. *Töŋül elčinek* egy ló három napnyi takarmánnyal (adassék). ₄A bégek Lükčünbe (és) ₅₋₆Yumišba uta-

¹⁹ (<perzsa: *sāq*)'láb, lábszár'; hús mérésére használt mértékegység a mongol kori civil dokumentumokban (vö.: Matsui 2004: 200. 9. végjegyzet).

²⁰ Bor mértékegysége, kb. 0,28 liter (ED 503b, Matsui 2004:197).

²¹ Alapjelentése füst (ED 457–458); a mongol kori ujjur civil dokumentumokban ugyanakkor vélhetően egy speciális adófajtára is vonatkozik. Vö. Matsui 2005: 78.

zóinak, hogy lovagolva ⁷jussanak el két rövid távú *ulagot*; továbbá ⁸*Kidir elčinek*, hogy Lükčünbe ⁹lova-
golva eljusson, az egy rövid távú ¹⁰*ulagból* Altın Kabı
egy rövid távú ¹¹*ulagot* Ky-a Bahşınak adjon.

U 5303 (Nr. 20)

Datálás: 1360 (?)

Átírás

1. küskü yıl č(a)hşap(a)t ay altı
2. yaŋı-ka al buka elči-kä
3. koluş bilä bergü bir kap
4. bor-nı alşın säkiz onı
5. berip tokuz-unč kăzig
6. –kä tuţzun

Fordítás

¹A Patkány éve, tizenkettedik hónap, hatodik ²új
napja. Al Buka *elči*-nek a ³*koluş*(-adó)val²² együtt
adandó egy *kap*²³ ⁴bort az alsó nyolc(adik) tized ⁵adja,
(ez) a kilencedik szolgálatnak ⁶legyen tartva [tkp. an-
nak számolja el].

²² Az ujgur civil dokumentumokban megjelenő adóforma. Az Arany Hordában *koluş koltka* néven élt tovább. Az állam felé járó adó és ledolgozandó közmunka. A forrásokban többször lóban vagy egyéb állatban fizetik. (Özyetgin 2004: 49)

²³ Űrmérték, kb. 8,4 liter (Matsui 2004: 197).

U5308 (Nr. 21)

Datálás: 13–14. század

Átírás

1. it yıl b(i)ry(e)girminč ay iki otuz-ka
2. yaŋa buka yočın elči-kä alti
3. otuz-ka-tägi käzig aš-ka bir kap
4. bor-nı biküs buka bo<r>luk-ı berzün

Fordítás

¹A Kutya évének, tizenegyedik hónapjának, huszonkettedik (napja). ²⁻³Yaŋa Bukának (és) Yočın *elčinek* a huszonhatodik (napig) szokásos ellátmánykénti egy *kap* ⁴bort Biküs Buka borföldje adja.

*U9241

Datálás: 13–14. század

Átírás

1. ud yıl säkizinč ay tokuz
2. yaŋı-ka *yeťär* elči-kä yürünčın
3. –kä bargu tört at ulag-ta
4. nampı-ta [tä]mir-či buyan tükäl
5. /[...]WNG č(a)gan kulı bilä bir at
6. berip yam at san-ınta tutzun

Fordítás

¹Az ökör éve, nyolcadik hónap, kilencedik ²⁻³új napja. A négy ló-*ulag*ból, (amiket) *Yedär elči*-nek (kell adni, hogy) Yürünčin-be jusson, az ⁴⁻⁵egy lovat amit a Nampı (város) beli [Tä]mirči, Buyan, Tükäl, ⁵(...)WNG, Čagan Kulival együtt ⁶adott, postalóként [*yam at*] vegyék számba.

ELEMZÉS

A bemutatott dokumentumok formai szempontból a következőképpen írhatóak le: 1) dátumozás; 2) a neve(i) és a rangja(i) a kedvezményezett(ek)-nek, valamint az ellátmány típusa és mennyisége; 3) a személy(ek), akiknek végre kell hajtania az utasításban foglaltakat. Ha ezt a formát összevetjük a fentebb már említett, ugyancsak Kelet-Turkesztánból származó és szintén a 13-14. századra datálható ujjur írásos mongol nyelvű dokumentumokkal²⁴, a következő különbségeket találjuk: 1) A török ellátmányi utasításokban a dátumozás az első helyen szerepel, míg a mongol nyelvűekben a dátum és a kiállítás helye (ez utóbbi a török nyelvűekből hiányzik) a dokumentum végén található. 2) A török nyelvű dokumentumokban nem szerepel a kiállítás idején regnáló uralkodó neve, míg a mongol nyelvű dokumentumokban az uralkodó neve szerepel az első helyen. Véleményem szerint, ezek a különbségek

²⁴ Ezek legutóbbi kiadása a *facsimilékkel* együtt: Cerensodnom–Taube 1993: 178–183; Tafel XXXIV–XXXVIII.

arra utalnak, hogy a térségben egy időben, egymás mellett eltérő adminisztrációs gyakorlatok léteztek. A formai eltérések alapján, úgy vélem feltételezhető, hogy a mongol nyelvű dokumentumok egy magasabb hivatalból származhattak, míg a török nyelvű rendeletek inkább a posta mindennapi működése kapcsán keletkeztek.

A bemutatott forrásokkal kapcsolatos további fontos téma a különböző állat-elnevezések. Ahogy láthattuk a postahálózattal kapcsolatos dokumentumok között (és nem csak az ellátmányi utasításokban) gyakran előfordul az *ulag* kifejezés. Az *ulag* szóval kapcsolatos szótári meghatározások és a forráskiadásokban szereplő fordítások nem egységesek. A probléma megértése érdekében az alábbiakban röviden áttekintem a vonatkozó irodalmakat.

Mahmud al-Kaşgarı a következı meghatározását adja az *ulag*-nak: "A horse which an express courier takes by order of the emir and rides until he finds another." (DLT I: 147). Radloff *ulak* alakban írja át a szót az *Uigurische Sprachdenkmäler*ben és 'Lastthier' (USp: 4, 47), illetve 'Pflichtpferd' (USp: 56) jelentésben fordítja. A kötet indexét összeállító Malov ezzel szemben *ulag* formában írja át és *подвода*-nak fordítja, ami ló vontatású járművet, kocsit vagy fogatot jelent. Doerfer a TMEN második kötetében alaposan foglalkozik a kifejezéssel, meghatározása mégis Kaşgarıra vezethetı vissza, ugyanis 'Postpferd, Relaispferd' jelentést ad meg a szócikk elején (TMEN II: 521). Clauson etimológiai szótárában a következı definíciót találjuk: „A technical term for a horse used

for carrying goods or riding, more particularly a horse for hire and a post horse. The specific meaning seems to be that it is one of a string of horses available for hire or use, and it may originally have meant a string of horses rather than a single animal, but if so this meaning became obsolete very early." (ED 136a) Clauson definíciójának második fele az *ulag* szó általa hozott másik jelentésére utal, amit ő 'something joined on' alakban fordít (ED 136a). A *Sammlung Uigurischer Kontrakte* Radloff szótára nyomán ezt a meghatározást adja: *jedes Haustier, 'welches zum Transport vom Sachen gebraucht wird, ein Lasttier'* (VERSUCH I: 1679a; SUK II: 296). Tugusheva 2013-as forráskiadásában vélhetően Malov definícióját alapul véve *гужевое животное* jelentést ad meg (Tugusheva 2013: 204). A korábbi definíciók összefoglalásaként elmondhatjuk, hogy a meghatározásoknak alapvetően két fő iránya volt. Az egyik az *ulagot*, mint teherhordó állatot írta le, a másik szorosán kötötte a posta-hálózathoz, és többnyire postalóként azonosította. Ezekről némileg eltért Clauson azzal, hogy az állat bérelhetőségét erősen hangsúlyozta.

Az ujjur civil dokumentumokban az *ulag* különböző szerkezetekben is megjelenik: *at ulag* 'ló-*ulag*', *ulag-at* 'ulag-ló', *äškäk ulag* 'szamár-*ulag*', *uzun ulag* 'hosszú-*ulag*', *kısğa ulag* 'rövid-*ulag*' és egy esetben *ud ulag* 'ökör-*ulag*'. Az már első ránézésre is bizonyos, hogy a dokumentumok lejegyzői ezekkel az összetett szerkezetekkel, valamilyen speciális jelentést akartak közölni a későbbi olvasóval. Hogy közelebb

kerüljünk ezeknek a nyelvi konstrukciónak a megértéséhez, vessünk egy pillantást egy másik forrásrészletre:

Ch/U 7145v

Átírás

1. ...] üč at ulag-ta kulči
2. ...]/WNG bir at bir ulag-či b

Fordítás

„...₂a három ló-*ulag*ból Kulči [...]₃]/WNG egy lovat, egy hajcsárt a(dott)...”

Ebből a részletből jól látszik, hogy a Kulči által adott *at ulagok* egyszerű lovak voltak, de vélhetően a speciális használatuknak köszönhetően megkapták az *ulag* megnevezést. Az ún. *ulag*-kompozíciók mellett más állatnevekkel is találunk összetételeket. Így például: *yol at*, *müngü at*, *kısğa at*, *uzun at*, *yam at*, *boguz at*, *yüdgü äškäk*. Ezek közül néhánynak a magyarázata kézenfekvő. A török *yol* jelentése 'út', így a szerkezet minden bizonnyal 'utazó ló' formában fordítható. A *müngü* kifejezés a *mün-* 'lovagolni' igére megy vissza, amiből egy -GU deverbális szuffixummal képzik a *müngü at* 'lovaglásra való ló', azaz 'hátasló' kifejezést. Ugyanerre a képzési metódusra példa a *yüdgü äškäk* is, ahol a *yüd-* 'cipelni' igéből és az *äškäk* 'szamár' főnévből képzik a magyarra 'málhás szamár' formában fordítható kompozitumot. Az *uzun at* és *kısğa at* kifejezéseknél úgy vélem elfogad-

ható Matsui Dai álláspontja, aki szerint a ló (*at*) előtt szereplő hosszú (*uzun*), illetve rövid (*kisga*) mellékevek, arra vonatkoznak, hogy az adott lóval milyen távolságot lehet megtenni (Matsui 1998: 43–45)²⁵. Ennek analógiájára ugyancsak meg lehet érteni az *uzun ulag* és a U 5285-ös jelzetű kéziratban is előforduló *kisga ulag* kifejezések első tagjának a szerepét. Ahhoz, hogy a második tagot is jobban megértsük, érdemes az *U9241-es dokumentumot alaposabban szemügyre venni. Ez a szöveg rámutat arra, hogy az eredeti lovakat (*at*), amiket a felsorolt személyek adtak (Tämirči, Buyan, Tükäl stb.) *at ulag*-ként használták, és a rendelet utasítást ad, hogy *yam at*-ként, azaz postalóként számolják el az egyiket. Úgy vélem ennél a dokumentumnál tetten érhető, hogy az *ulag* kifejezés nem egy bizonyos állatra vonatkozik, sokkal inkább az állat státuszát mutatja. Mindezek alapján úgy vélem egyrésztől megállapítható, hogy az *ulag* önmagában bármilyen teherhordó és háta állatra vonatkozhatott, ami valamilyen módon hivatalos használatban volt. Amennyiben a lejegyző pedig pontosítani akarta az *ulag* mibenlétét, összetett szerkezetet használt, úgy mint: *at ulag*, *äškäk ulag* stb. Továbbá úgy gondolom a hivatalos használat az esetek többségében a postai használatot jelentette. Ezt a feltételezést megerősíteni látszanak Melek Özyetgin kutatásai, aki rámutatott, hogy az *ulag* szó az Arany Hordából ránk maradt emlékekben a postahálózatot

²⁵ Ezúton szeretném megköszönni a japán nyelvű munkák vonatkozó részeinek feldolgozásánál nyújtott segítségét Yukio Kasainak, a berlini Turfanforschung munkatársának.

jelenti, valamint a követeknek a lakosság irányában támasztott ételre és állatokra vonatkozó követeléseit is (Özyetgin 2004: 138–141).

A fentiekben felsorolt állatok megnevezésére szolgáló szerkezetek közül most már csak a *boguz at* maradt magyarázat nélkül. Ezzel kapcsolatban nem tudok egyetérteni Matsui Dai álláspontjával, aki a *boguzla*- 'torkot átvágni, mészárolni' igéből magyarázza, és úgy gondolja olyan ló lehetett, amit az utazók a húsa miatt vittek magukkal, hogy levágják ha élelemre van szükségük (Matsui 2002: 107–108). Ezzel szemben a *boguz* főnév elsődleges jelentése ugyan 'torok', viszont másodlagos jelentése már segítségünkre lehet a kérdés megválaszolásában. Radloffnál egy 'das Futter, die Nahrung' (VERSUCH IV: 1652) találunk, míg a modern ujgur-angol szótárban 'Feed, fodder, forage' (Schwarz 1992: 79)²⁶. Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a *boguz* szónak volt egy olyan erős másodlagos 'takarmány, táplálék, abrak' jelentése, ami napjainkig adathozható. Ha ehhez hozzá vesszük, hogy az U 5285 jelzetű dokumentumban az *üč künlük bir boguz at* kifejezés olvasható, akkor még valószínűbbnek tűnik, hogy itt egy olyan lóról van szó, ami három napnyi (*üč künlük*) takarmányt visz magával, amivel az utazók a többi állatot tudják ellátni útjuk során.

Mindezek mellett az ellátmányi utasításokban és más típusú postával kapcsolatos ujgur dokumentumokban

²⁶ Räsänen szótárában előfordul egy 'schwanger' jelentés is (Räsänen 1969: 78), azonban ezt úgy vélem ki lehet zárni a lehetséges magyarázatok sorából, ugyanis a vemhes állatokat véleményem szerint inkább elkülöníthették és pihentethették, minthogy a postaszolgálatban hasznosították volna őket.

számos földrajzi név, azon belül is elsősorban településnév tűnik fel. Ezeknek a térképre vitele nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy a későbbiekben rekonstruálni lehessen a Kelet-Turkesztán területén egykor áthaladó *yam*-útvonalakat, illetve a postaállomással rendelkező településeket. Az eddig beazonosított földrajzi neveket a mellékelt térkép mutatja (1. kép).

ÖSSZEKÉPZÉS

Jelen tanulmány célja az volt, hogy ráirányítsa a figyelmet egy, a Mongol Birodalommal kapcsolatos, az eddigiekben többnyire mellözött forráscsoportra, illetve bemutassa, hogy milyen típusú új eredményekre juthatunk ezen dokumentumok vizsgálatával. Összegezve mondandónkat megállapíthatjuk, hogy a jövőben a mongol postahálózat kutatásában kiemelkedően fontos szerepet kell, hogy játszanak az ujjur írásos török és mongol nyelvű ellátmányi utasítások. Mind a szövegek filológiai és nyelvi elemzése, mind a más civil dokumentumokkal való összehasonlító vizsgálatuk további új eredményeket hozhat. Szintén tanulságos lehet az elbeszélő forrásokkal való összevetésük. Gondolhatunk itt például a dokumentumokban, illetve Carpini és Rubruk útleírásaiban szereplő étel és ital ellátmányok összevetésére. Ugyanakkor az ujjur civil dokumentumok önmagukban is sok kutatási lehetőséget tartogatnak. Egyfelől az iratokban szereplő további földrajzi nevek azonosításával tovább lehetne árnyalni a kelet-turkesztán területén a mongol uralom idején működő postahálózatról alkotott képünket. Másfelől a dokumentumokban szereplő nagy mennyiségű személynév feldolgozásával tovább lehetne vinni azt a munkát, amit Peter Zieme több évtizeddel ezelőtt elkezdett (Zieme 1978; Zieme 1981; Zieme 1987), illetve amit a mongol forrásokkal kapcsolatban Volker Rybatzki elvégzett (Rybatzki 2006).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Allsen, T. T. (2011) Imperial Posts, West, East and North: A Review Article: Adam J. Silverstein, *Postal Systems in the Pre-Modern Islamic World*. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 17/1: 237–76.

Atwood, C. P. (2004) *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York.

Boga I.–Prileszky Cs. (1964) *Ibn Battúta zárandokútja és vándorlásai*, Budapest.

Boyle, J. A. (1971) *The Successors of Genghis Khan*, 2 vols., New York.

Boyle, J. A. (1997²) *Genghis Khan. The History of the World-Conqueror by Ata-Malik Juvaini*, Seattle.

Cerensodnom, D.–Taube, M. (1993) *Die Mongolica der Berliner Turfansammlung*, Berlin.

Maḥmūd al-Kāšrari: *Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*. Vol. I–III. Robet Dankoff (ed. and transl.), Duxbury.

ED: Clauson, Sir G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

Elverskog, J. (1997) *Uygur Buddhist Literature*, Brepols.

Erdal, M. (1993) Die türkisch-mongolischen Titel Elxan und Elči: *Altaica Berolinensia. The Concept of Sovereignty in the Altaic World*, Kellner-Heinkele, B. (Hrsg.) 81–99. Berlin.

Franke, H. (1968) Ein weiteres mongolisches Reisebegleitschreiben aus Čaratai (14. Jh.). *Zentralasiatische Forschungen*, 2: 7–14.

Gazagnadou, D. (1994) *La Poste a` relais: la diffusion d'une technique de pouvoir a` travers*

Grünwedel, A. (1906) *Bericht über archäologische Arbeiten in Idikutschari und Umgebung im Winter 1902–1903*, München.

Grünwedel, A. (1912) *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch-Turkistan. Bericht über archäologische Arbeiten von 1906 bis 1907 bei Kuča, Qarašahr und in der Oase Turfan*, Berlin.

Guangda, Z.–Xinjiang, R. (1998) A Concise History of the Turfan Oasis and its Exploration, *Asia Major. Third Series*, 11/2: 12–36.

Györfy Gy. (szerk.) (1986) *Julianus barát és a napkelet fölfedezése*, Budapest.

- Hopkirk, P. (1980) *Foreign Devils on the Silk Road*, London.
l'Eurasie – Chine – Islam – Europe, Paris.
- Le Coq, A. von (1926) *Auf Hellas Spuren in Ost-Turkistan. Berichte und Abenteuer der II. und III. Deutschen Turfan-Expedition*, Leipzig.
- Le Coq, A. von (1928) *Von Land und Leuten in Ostturkistan. Berichte und Abenteuer der 4. Deutschen Turfanexpedition*, Leipzig.
- Lessing, F. (Ed.) (1973) *Mongolian-English Dictionary*. Bloomington.
- Ligeti L. (ford.) (2004²) *A mongolok titkos története*, Budapest.
- Matsui D. (1998) Mongoru jidai Uigurisutan zeiki seido to sono engen. Uigurubun kyōshutsu meirei monjo ni mieru Kāzigi no kaishaku wo tsūjite: *Tōyō gakuho*. *The Journal of the Research Department of the Toyo Bunko*, 79,4: 26–55.
- Matsui D. (2002) Mongoru jidai Uigurisutan no zeiki seido to chōzei shisutemu: *Hikokutōshiryō no sōgōtekibunseki ni yoru Mongoruteikoku, Genchō no seiji, keizai shisutemu no kisotekikenkyū*, Kōichi M. (szerk.) 87–127. Ōsaka.
- Matsui D. (2004) Unification of Weight and Measures by the Mongol Empire as Seen in the Uigur and Mongol Documents: *Turfan Revisited – The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*, Durkin-Meisterernst, D.–Raschmann, S.-C.–Wilkins, J.–Yaldız M.–Zieme, P. (eds.) 197–202. Berlin.
- Matsui D. (2005) Taxation Systems as Seen in the Uigur and Mongol Documents from Turfan, an Overview: *Transactions of the International Conference of Eastern Studies*, 50: 67–82.
- Matsui D. (2013) Ürümçi ve Eski Uygurca Yürüngçin Üzerine: *Yalım Kaya Bitigi. OsmanFikri Sertkaya Armağanı*, User, H. Ş.–Gül, B. (eds.) 427–432. Ankara.
- Olbricht, P. (1954) *Das Postwesen in China unter der Mongolenherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert*, Wiesbaden.
- Ostrowski, D. (1998) The "tamma" and the Dual-Administrative Structure of the Mongol Empire: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 61: 262–277.
- Özyetgin, A. M. (2004) *Eski Türk Vergi Terimleri*, Ankara.
- Räsänen, M. (1969) *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.

Raschmann, S.-C. (1995) *Baumwolle im türkischen Zentralasien*, Wiesbaden.

Rybatzki, V. (2006) *Die Personennamen und Titel der mittelmongolischen Dokumente: ein lexikalische Untersuchung*. Helsinki.

Schwarz, H.G. (1992) *An Uyghur-English Dictionary*. Washington.

Silverstein, A. J. (2007) *Postal System in the Pre-Modern Muslim World*, Cambridge.

SUK: Oda, J.–Zieme, P. et al. (eds.) (1993) *Sammlung uigurischer Kontrakte I–III.*, Osaka.

TMEN: Doerfer, G. (1963–1975) *Türkische und mongolische Elemente in Neupersischen I–IV.*, Wiesbaden.

Tugusheva, L. Yu. (2013) *Ujgurskie delovye dokumenty X–XIV vv. iz Vostočnogo Turkestana*, Moskva.

Usp: Radloff, W. (1928) *Uigurische Sprachdenkmäler*, Leningrad.

Vajda E. (ford.) (1984²) *Marco Polo utazásai*, Budapest.

Vér M. (2013) A Mongol Birodalom postahálózatának kutatástörténete. Keller L. (szerk.) *Ábrándjaink kora. X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*, 118–144. Dunaszerdahely.

VOHD 13,21: Raschmann, S.-C. (2007) *Alltürkische Handschriften. Teil 13: Dokumente. Teil 1.*, Stuttgart.

VOHD 13,22: Raschmann, S.-C. (2010) *Alltürkische Handschriften. Teil 13: Dokumente. Teil 2.*, Stuttgart.

Waley, A. (1931) *Ch'ang-Ch'un: The Travels of an Alchemist*, London.

Weiers, M. (1967) Mongolische Reisebegleitschreiben aus Čayatai. *Zentralasiatische Studien* 1:7–54.

Yaldız, M.–Zieme, P. (2002) 100 Jahre Turfan-Expeditionen. Wege der Forschung in Archäologie, Kunstgeschichte und Philologie: *Jahrbuch Preußischer Kulturbesitz*, 39: 307–328.

Zieme, P. (1978) Materialien zum uigurischen Onomasticon: I. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten*, (1977:'78) 71–84.

Zieme, P. (1981) Materialien zum uigurischen Onomasticon: II. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten*, (1978–79:'81) 81–94.

Zieme, P. (1987) Materialien zum uigurischen Onomasticon: III. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten*, (1984:'87) 267–283.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
Apor Éva VÁMBÉRY ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA	9
Zimonyi István VÁMBÉRY ÁRMIN MAGYAR ÖSTÖRTÉNETI KÉPE A LEGÚJABB KUTATÁSOK TÜKRÉBEN	17
Sárközy Miklós A VÁMBÉRY CSALÁDI ARCHÍVUM ÚJRAFELFEDEZÉSE AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN (ELŐZETES JELENTÉS)	31
Felföldi Szabolcs VÁMBÉRY ÁRMIN ÉS STEIN AURÉL A BRIT BIRODALMI ESZMÉNY SZOLGÁLATÁBAN	61
Szálkai Kinga KELETI NŐALAKOK VÁMBÉRY ÁRMIN MŰVEIBEN	75
Darkó Jenő CARRHAE. MIÉRT IS KÍVÁNKOZOTT A „KAPZSI” CRASSUS KELETRE?	103
Németh Pál HUNEJN IBN ISZHÁQ ÉRTEKEZÉSE EMBERI ÉLETÜNK VÉGÉRŐL	158
Madaras László PROBLÉMÁK ÉS LEHETŐSÉGEK A KÁRPÁT-MEDENCE 9. SZÁZADI TÖRTÉNETÉVEL KAPCSOLATBAN (Vázlat)	174
Uhrman Iván AVENTINUS ÉS A 10. SZÁZADI MAGYAR FEJEDELEMLISTA	194
	301

Vér Márton	
A MONGOL BIRODALOM POSTAHÁLÓZATÁNAK ELLÁTMÁNYI UTASÍTÁSAI KELET-TURKESZTÁNBÓL	226
Kiss László	
ÉRSEKÚJVÁRTÓL KONSTANTINÁPOLYIG: A TÖRÖK FOGSÁGBA ESETT POZSONYI NEMES POLGÁR, AUER JÁNOS FERDINÁND ODÜSSZEIÁJA 1663-BAN	248
Čiernikova Beáta	
AZ ÖRMÉNY EGYHÁZ A 21. SZÁZADBAN	262
Keller László	
ÚJABB KÍSÉRLET A TÖRÖKORSZÁGI KURD-KÉRDÉS MEGOLDÁSÁRA	281

EURÓPÁBÓL ÁZSIÁBA, ÉS VISSZA - ISMÉT
XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia

Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Felelős szerkesztő: Keller László
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Gyenes Gábor
Nyomta: Print Invest Magyarország H - Zrt.
Kiadta: Vámbéry Polgári Társulás,
Dunaszerdahely 2014
Készült Lilium Aurum Kft. gondozásában a Vámbéry
Polgári Társulás megbízásából.
Megjelent: 300 példányban

Z EURÓPY DO ÁZIE A ZNOVA SPÄŤ
XI. Medzinárodná konferencia Vámbéryho
Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy
Zodpovedný redaktor: Keller László
Tlačiarenská príprava, obal: Gábor Gyenes
Tlač: Print Invest Magyarország H- Zrt.
Vydavateľstvo: Občianske združenie Vámbéryho,
Dunajská Streda 2014
Publikácia Občianskeho združenia Vámbéryho
vydalo vydavateľstvo Lilium Aurum.
Náklad: 300 ks

ISBN: 978-80-969963-8-4